

УДК 316.614.5:316.4.063.314

В.М. Гесць, академік НАН України

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ІНСТИТУТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА КЛЮЧОВІ ВІДМІННОСТІ*

Розглядаються головні тенденції розвитку інститутів соціалізації в Україні та країнах ЄС. Показано успішний досвід європейської спільноти щодо виховання, освіти та становлення своїх громадян. Звернено увагу, що євроінтеграція насамперед має відбуватися не стільки в економічній і політичній сферах, скільки в соціальній, оскільки повага і безперечне визнання традицій, норм і правил кожної країни є основою сучасної демократії.

Ключові слова: соціалізація, інститути соціалізації (складові інституційної структури суспільства), українська ментальність, європейська ментальність, соціалізаційний вплив, соціокультурні норми.

Останнім часом інститути вищої державної влади України неодноразово підтверджували прихильність стратегічному векторові розвитку в напрямі європейської інтеграції [1], яка розглядається як визначальний чинник зовнішньої і внутрішньої політики, зміцнення безпеки, позитивного впливу на відносини з іншими державами, забезпечення гарантій верховенства права, дотримання прав людини, розвитку громадянського суспільства і демократії, побудови соціально орієнтованої ринкової економіки [2].

Загальновідомо водночас, що в уяві багатьох пересічних громадян України європейське життя асоціюється передовсім із економічними перевагами – високим рівнем споживання, оплати праці, доступністю доброякісних товарів і послуг не лише для "обраних", а й для широких верств населення. Такі асоціації цілком зрозумілі, адже ЄС, попри три свої внутрішні кризи (інституційну – досі не імplementовано Лісабонський договір, триває суперництво між Єврокомісією, Радою Європи та Європарламентом; фінансову і пов'язану з нею боргову – потреби кредитувати найбільш проблемні країни зони обігу євро: Грецію, Португалію тощо; кризу місії – з 2000 р. не-

* Дослідження виконано при підтримці НАН України у рамках проекту "Росія і Україна у загальноєвропейському просторі: гармонізація інтересів і об'єднання зусиль" (№ 10-02-00761a/U) спільного конкурсу НАН України і Російського гуманітарного наукового фонду (РГНФ).

має великого загальноєвропейського проекту майбутнього на кшталт попередніх – спільного ринку, спільної валюти тощо, якого б прагнула переважна більшість громадян ЄС), залишається країною з найбільшою в світі економікою – 27% світової (США – 24%, Японія – 9%, Китай – 8,5%¹) та найбільшим донором допомоги світу (фонди власне союзу разом з внесками окремих держав-членів дають більше 55% загального обсягу допомоги) [3].

Поряд із економічними експертне середовище більше обговорює політичні вигоди євроінтеграції: аспекти військової, екологічної безпеки, міждержавного співробітництва, розвитку правової держави, демократії, громадянського суспільства тощо: "Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і повага до прав людини" [4]; "...низка політичних аспектів не менш важлива, ніж фінансово-торговельні та соціальні ризики й вигоди поступового входження України в європейські структури" [5]).

Значно меншою мірою усвідомлюється і дискутується інший підхід до євроінтеграційної проблематики: зближення України з ЄС насамперед має відбуватися не стільки в економічній і політичній сфері, скільки в соціальній – у царині соціалізації – способі життя, цінностях, що його зумовлюють, вихованні та освіті нинішніх і майбутніх співгромадян на європейський кшталт. Хоча слід зважати, що теперішні соціально-економічні та суспільно-політичні досягнення ЄС є результатом тривалого історичного процесу (людських дій, міжособистісних, міжгрупових, міжкласових інтеракцій), в ході якого і сформувалася сучасна євроспільнота – сукупність людей (спочатку переважно жителів "старої" Європи), у яких протягом кількох поколінь поступово формувалася європейська ментальність. Її стрижень – спільна, попри національні відмінності й самобутність кожної країни ЄС, повага і безперечне визнання традицій, норм і правил (і, відповідно, готовність згідно з ними жити/діяти), які становлять змістовну основу сучасної європейської демократії (остання, за влучною формулою О.Пахльовської², це "...абсолютно визначена система з обов'язковими константами: громадянські свободи, верховенство права, опертя на Конституцію, альтернативність влади, вибори, відділення церкви від держави, вільна преса тощо. Брак одного елемента прокує кризу всієї системи" [6]). Очевидно, що така ментальність може утворитися лише в результаті відповідної соціалізації – в процесі формування особистості, до-

¹У цьому порівнянні розміру економік у виступі в Києві 08.07.2010 р. міністр закордонних справ Фінляндії А. Стубб розглядав ЄС як єдину країну. Не заперечуючи можливості такого підходу, доцільно, на нашу думку, водночас мати на увазі повідомлення інших експертів, які визначають найбільшою економікою світу серед країн США, відзначаючи й переміщення Китаю на друге місце в II кв. 2010 р. (див., наприклад, виступ В. Юрчишина, директора економічних програм центру Разумкова, в електронному ресурсі "Економічна правда" від 18.01.2011 р.).

²Відома українська письменниця і культуролог, професор Римського університету.

статньо підготовленої (тобто такої, котра володіє необхідними знаннями, уміннями, навичками [7]) для того, щоб своїми поведінковими практиками, усім способом життя в певному суспільстві відповідати прийнятним у ньому соціокультурним нормам [8].

Не менш очевидно, що успішна з погляду конкретного суспільства соціалізація безпосередньо залежить від того, якою мірою діяльність усіх соціальних інститутів, котрі створюють соціалізаційний вплив, відповідає прийнятним у цьому суспільстві соціокультурним нормам. А це практично всі складові інституційної структури суспільства, і хоча, як правило, вплив кожної з них у загальному результаті соціалізації – сформованій особистості – виокремити важко, – тим не менше основні з цих складових традиційно визначені. Це родина, близьке оточення (друзі, знайомі, сусіди тощо), заклади освіти (дошкільні, шкільні всіх рівнів від початкової до вищої та післядипломної освіти), культури і мистецтва (позашкільні, дозвіллі, фізкультурно-спортивні, заклади творчого розвитку, бібліотеки, клуби, театри тощо), трудові колективи, засоби масової інформації (з Інтернетом включно, вплив якого дедалі більше домінує відносно традиційних у минулому столітті способів соціалізації), місцеві громади, релігійні, громадські та політичні організації / об'єднання, профспілки, інститути спеціального призначення для окремих соціально-демографічних груп, котрі потребують особливої суспільної уваги (неблагополучних сімей, дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей і дорослих з особливими потребами, безробітних, людей похилого віку, представників маргінальних груп тощо).

Зважаючи на визначальну роль перелічених інститутів у формуванні особистості (соціалізації), *завданням* даного дослідження ставилося: проаналізувати особливості їх функціонування в Україні та ЄС, порівнюючи спільне та відмінне в тенденціях розвитку в контексті визначеного вище підходу до євроінтеграційної проблематики, зосередженого переважно на соціальній сфері. Такий аналіз має сприяти розумінню шляхів наближення практики роботи вітчизняних соціалізаційних інститутів до європейських стандартів, що може допомогти формуванню відповідної ментальності жителів України – одної з головних, на нашу думку, умов успішної євроінтеграції в досяжній перспективі.

Специфіка дії основних інститутів соціалізації в Україні та ЄС порівнюється у табл. 1³.

Попри близькість основних соціокультурних норм у функціонуванні інститутів соціалізації – українських та європейської спільноти є ключові відмінності. Дослідження мало на меті виявити успішні зарубіжні зразки їхньої діяльності та екстраполювати їх на українські реалії.

³Автор висловлює вдячність колективу науковців відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Державної установи "Інститут економіки та прогнозування НАН України" за суттєву допомогу при підготовці первинних матеріалів для цієї частини дослідження.

Таблиця 1

Специфіка дії інститутів соціалізації в Україні та країнах ЄС

Інститут соціалізації	Специфіка	
	в Україні	у західних країнах
Сім'я, родина	Сім'я цінується високо, розповсюджені багатопокілінні сім'ї, зберігаються сімейні традиції, орієнтація на виховання дітей у повних сім'ях	Сім'ї цінуються високо, толерантніше ставлення до незареєстрованих шлюбів і виховання дітей у неповних сім'ях (у Великій Британії, Данії, Швеції, Норвегії, Бельгії). Менше розвинені родинні та міжпокілінні стосунки. Толерантніше ставлення до незареєстрованих шлюбів. У вихованні більше уваги зосереджено на розвитку дитини як особистості через різнобічне пізнання соціальної дійсності
Близьке соціальне оточення (друзі, знайомі, сусіди)	Правовий нігілізм, низький рівень довіри до оточення, незначний вплив соціального середовища на процеси соціалізації	Соціальне середовище більше впливає на процеси соціалізації у напрямі розвитку власної гідності, поваги і довіри до інших громадян
Дитячі дошкільні заклади	Здебільшого соціалізаційний примат колективного над індивідуальним; брак державних закладів і кадрів, висока вартість перебування у приватних закладах	Соціалізаційний примат індивідуального над колективним; популярність свободи й довільної рухової активності у вихованні дітей; здебільшого значна допомога родинам для збільшення народжуваності й зайнятості жінок, хоча в різних країнах її обсяги і форми різні; лідерство країн північної Європи
Школа	Широке охоплення при слабкій якості освіти й виховання; забюрократизованість навчання, брак свободи, ініціативи, творчості, відповідних кадрів і матеріально-технічного забезпечення школи, що суперечить сучасним тенденціям розвитку суспільства знань	Попри різні організаційні системи освіта у країнах-лідерах якісна і диференційована відповідно до здібностей учнів, значна увага приділяється естетичному й фізичному вихованню, чому сприяють елементи свободи, творчості, компетентнісного підходу у навчанні, міцна матеріально-технічна база шкіл
Заклади професійної освіти (включаючи вищу школу)	Зростання кількості тих, хто здобуває вищу освіту, не супроводжується належною якістю останньої. У 2011 р. означилася слабка тенденція збільшення популярності ПТНЗ. Найвніше значне незадоволення якістю системи освіти та рівнем власної освіти	При різній вартості вищої освіти в різних країнах (часом вельми значній), повсюдно висока її науковість, інформатизованість, якість, спеціалізованість. Високі вимоги до здобувачів дипломів, атестатів

СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: міждисциплінарний аспект

Інститут соціалізації	Специфіка	
	в Україні	у західних країнах
Заклади післядипломної освіти	Слабка система навчання впродовж життя, якій бракує цілісності, комплексності, систематичності, послідовності, методичного й матеріально-технічного забезпечення	Умови ринку праці і соціокультурного середовища економічно стимулюють сторони соціального діалогу до участі в навчанні впродовж життя, чому у більшості розвинених країн сприяє розмаїття можливостей
Інституції змістовного дозвілля, осередки позашкільної соціалізації (заклади позашкільні, дозвіллієві, спортивні, творчого розвитку, бібліотеки, клуби)	Зменшилася доступність і популярність закладів культури, доступність спортивних шкіл для дітей. Система позашкільних навчальних закладів має низку остаточно не втрачених переваг порівняно з європейською практикою, але потребує відновлення	Попри відмінності державної підтримки в різних країнах, заклади культури на загал достатньо доступні й популярні. Фізичне виховання, яке здебільшого зосереджено у школі, є суспільним пріоритетом. Особливо популярні заняття спортом серед молодого покоління
Місце роботи (трудоий колектив)	Рівень сприйняття роботи як життєвої цінності дещо нижчий, ніж у країнах ЄС. Зароджуються паростки ринкової культури, у мотивації при обранні місця роботи домінує оплата праці	Соціалізація орієнтована на формування індивідуальних якостей, потреб, інтересів, цінностей, культивується корпоративний дух фірми, превалюють орієнтації на гнучкий графік і віддалену роботу
ЗМІ	Українці більше довіряють ЗМІ, ніж європейці. Через це ЗМІ (особливо ТБ) стає легко управляти та формувати українську суспільну думку	Європейці активніше використовують ЗМІ. Інформаційні ЗМІ виступають об'єктивним і незалежним інструментом соціальної інтеграції населення до інформаційного простору. "Глянцеві" мас-медіа є важливим чинником формування суспільних установок щодо моделей і способу життя
Інтернет та соціальні мережі	Значно менша частка користувачів серед населення; повільніші темпи розповсюдження; можлива недоступність до мережі залежно від міжпоселенських відмінностей (зокрема для жителів сільської місцевості), рівня доходів, освіти, сфери зайнятості, віку населення тощо. Менш поширене користування соціальними мережами	Значна роль інтернет-комунікацій у соціалізації особи на всіх етапах її становлення. Вони виступають інструментом інтеграції до світового суспільного простору, сприяють процесам глобалізації та розширюють можливості

Інститут соціалізації	Специфіка	
	в Україні	у західних країнах
Місцеві громади	Місцеві громади розвинені слабо, їхню діяльність стримує недосконале законодавство, недостатня підтримка з боку органів влади. Населення не підготовлене до участі в їх роботі	У країнах із розвинутою демократією місцеві громади активно залучені до процесу соціалізації громадян, вирішення важливих соціально-економічних проблем, надання соціальних послуг усім верствам населення, особливо найбільш вразливим
Громадські організації	Незважаючи на давні позитивні традиції, в сучасній Україні мережа громадських організацій недосконала. Слабка співпраця з органами влади, зокрема мізерне фінансування їхніх програм і заходів, недолуге законодавство, дещо насторожене ставлення населення (лише як до "грантоїдів") не дозволяють громадським організаціям країни посісти відповідне місце в системі соціалізації громадян	На нинішньому етапі в країнах Європи громадські (недержавні або неурядові організації) організації дедалі більше стають майже рівноправними партнерами державних структур у суспільному житті, отримують всезростаючу підтримку з боку як держави, так і громадян
Політичні організації	Політичні організації, політичні партії в Україні, незважаючи на їх вражаюче щорічне кількісне зростання, поки що не стали в українському суспільстві дієвим інструментом процесу політичної соціалізації. Вони слабо впливають на формування політичної культури, не сприяють консолідації нації, вихованню політичної еліти	Незважаючи на те, що останнім часом в Європі авторитет партій дещо впав, партійно-парламентський механізм у більшості країн залишається досить гнучким та налагодженим. Багатопартійність в нинішній Європі переважає
Релігійні організації	Хоча останніми роками в країні з'явилися ознаки міжконфесійної взаємодії за такими важливими соціальними напрямками, як охорона здоров'я, суспільна мораль, освіта, проте проблеми релігійної соціалізації особистості як чинника утвердження духовних цінностей громадянського суспільства мають стати важливим спільним завданням для вчених, політиків, духовенства, релігійних організацій	Західні суспільства завжди спрямовували свої мрії в напрямки духовності, громадянськості. Важливим інструментом тут були і залишаються релігійні організації. Соціалізуючий вплив релігійних організацій відчувають на собі як віруючі, так і члени їхніх родин

СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: міждисциплінарний аспект

Інститут соціалізації	Специфіка	
	в Україні	у західних країнах
Професійні спілки	Останнім часом, незважаючи на деяку активізацію щодо захисту прав та інтересів працівників, профспілковим організаціям України не вдається повною мірою виконувати свою функцію. Скорочення членства у профспілках відбулося як через закриття підприємств, зменшення кількості робочих місць, так і через втрату довіри до них трудящих	У європейських країнах профспілки завжди відігравали і нині відіграють важливу роль у процесі соціалізації громадян, зокрема тих, хто працює на виробництві. Нині, хоча роль профспілок у суспільному житті й знижується, вони не зникнуть повністю, а сконцентруються у великій промисловості, зокрема на підприємствах, що належать державі
Соціальні служби	Мережа соціальних служб не розвинена, вони працюють недостатньо ефективно, виконують свої функції не повною мірою. Недостатнє фінансування та слабка матеріально-технічна база, бракує соціальних працівників, немає "вуличних працівників". Нетолерантно соціальні служби ставляться до груп населення, які є їхніми потенційними клієнтами, не бачать окрему особистість. Орієнтуються на кількість, охоплення	Соціальні служби у європейських країнах мають належне фінансування, що сприяє розвитку широкої мережі закладів (державних і приватних), спроможних надавати послуги на високому рівні. Важливу роль у роботі соціальних служб відіграє волонтерство, яке у Європі більш поширене, ніж в Україні. Філософія діяльності – "допомогти кожній людині допомагати собі". Толерантніше ставлення суспільства (порівняно з пострадянськими країнами) до маргіналізованих груп населення та усвідомлення необхідності допомагати їм
Інституції для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	Поки що перевага інтернатних форм виховання, але пріоритет сімейних уже визнається. Значний потенціал бажаючих для сімейного виховання. Проблемність отримання належних для дітей житлових умов і пристойного матеріального забезпечення батьківства	Абсолютна перевага сімейних форм; розвинена професійна соціальна робота з дітьми і сім'ями, здебільшого високих стандартів якості та добре оплачувана
Центри зайнятості (для безробітних)	Негативні оцінки населенням послуг служб зайнятості, низькі розміри допомоги по безробіттю. У вирішенні питань працевлаштування центри зайнятості поступаються "зв'язкам" і соціальним мережам	Використання сучасних методів інформування безробітних про вакансії. Більше можливості трудової мобільності в межах країни та країн ЄС

Інститут соціалізації	Специфіка	
	в Україні	у західних країнах
Інститути для людей похилого віку	У існуючій системі увага здебільшого сконцентрована на наданні медичної допомоги та забезпеченні необхідного догляду, проблеми ж соціальних зв'язків, спілкування самотності, на відміну від європейських країн, де діяльність інститутів для людей похилого віку охоплює всі аспекти соціалізації комплексно, ігноруються. Зусилля держави спрямовані переважно на матеріальне забезпечення (хоча воно й недостатнє); немає дієвого інституційного попередження соціальної ексклюзії	Соціалізація є комплексною, охоплено всі аспекти – не тільки пов'язані із доглядом і медичним обслуговуванням. Активно вирішуються проблеми набуття нових зв'язків, спілкування, уникнення самотності, продовження (за бажанням) трудової діяльності. Велику роль у матеріальному забезпеченні пенсіонерів та інвалідів відіграють бюджети держави та окремих міст, постійно розробляються програми щодо покращення становища соціально незахищених верств населення. Проблема соціальної ексклюзії належним чином не розв'язана, але це визнається і докладаються значні політичні й фінансові зусилля щодо зміни ситуації, котрі, окрім морально-етичних міркувань, зумовлені доцільністю збільшення кількості працюючих літніх людей як способу зменшити потребу в трудових мігрантах із-за кордонів ЄС
Центри реабілітації для маргінальних груп населення	В Україні обрали тактику приховування масштабів проблеми замість її вирішення. Ставлення до представників маргінальних груп населення дискримінаційне, зневажливе та нетолерантне, поширена стигматизація	Рівень толерантності до представників маргінальних груп у країнах Європи значно вищий, ніж в Україні [9]

Сім'я, родина

У більшості сучасних спільнот сім'я є інститутом первинної соціалізації особи, у рамках якої формуються базові навички соціальної взаємодії, первинна статево-рольова диференціація. В сімейно-родинному середовищі індивід як отримує необхідну турботу, так і сам включається у взаємодію з іншими особами, в ході яких відтворюється соціальний досвід і культурні традиції.

Сім'я в Україні традиційно відіграє істотну роль. У системі цінностей трактується як найбільш пріоритетна сфера життя людини, тож, незважаючи на деяке зниження показника шлюбності, рівень її порівняно з країнами ЄС залишається високим. Так, у 2006 р. кількість шлюбів у розрахунку на 1000 не-

одружених осіб шлюбного віку в Україні становила 7,6, у Швеції – 5,0, у Німеччині – 4,5, у Франції 4,3, у Італії – 4,1. Середній вік, коли укладається перший шлюб, в Україні нижчий, ніж у більшості країн Європи, – 23,5 року, тоді як у Бельгії, Німеччині, Норвегії, Фінляндії – понад 27 років. Але за рівнем загального коефіцієнта розлучень Україна лідирує у Європі – він майже удвічі більший, ніж у Нідерландах, Франції, Швеції.

Високий рівень розлучень є головною причиною збільшення частки неповних сімей, а отже і зміни умов соціалізації дітей [10].

У системі ціннісних орієнтацій населення як України, так і країн ЄС значення сім'ї як життєвої цінності дуже високе (за чотирибальною шкалою: 3,9 – в Україні, 3,8–3,9 – у ЄС) [9]. Проте в Україні більше, ніж на Заході, поширені багатопокілнні сім'ї з традиційними сімейними настановами (взаємодопомога на рівні родини, піклування, тісніші сімейні стосунки та спілкування) і зберігаються традиції виховання дітей у повних сім'ях. 93% українців вважають: щоб дитина зростала щасливою, їй потрібен дім, де є батько і мати, тоді як у скандинавських країнах так вважають лише 56%. В Україні бабусі та дідусі беруть більшу участь у вихованні онуків, а дорослі діти більше піклуються про своїх престарілих батьків.

77% населення України підкреслюють важливість виховання в дитини працелюбності. Приблизно так само вважають у Південній Європі (Італії, Іспанії) – 51%, а в скандинавських країнах – лише 17% респондентів [9].

Близьке соціальне оточення (друзі, знайомі, сусіди)

У середовищі друзів, знайомих, сусідів відбувається засвоєння індивідом зразків поведінки, психологічних настанов, соціальних норм і цінностей, котрі чинні в ньому. Тут відбувається соціальне становлення та розвиток особистості залежно від специфіки взаємодії людини з її соціальним оточенням та адаптації до нього. На цьому ґрунті розвивається подальша інтерналізація соціальних норм, засвоєння соціальних функцій, входження в соціальну групу (соціальна мобільність).

Ціннісна невизначеність суспільства загострює правовий нігілізм українського народу, породжує невпевненість у завтрашньому дні, психологічний дискомфорт. В Україні у 2009 р. зафіксовано один із найнижчих рівнів довіри до оточення – 4,11 бала (за шкалою від 0 до 10), тоді як у скандинавських країнах – від 6,0 до 6,45, а в країнах "старої" Європи – від 4,46 у Франції до 5,72 у Швейцарії [9]. Ніколи не зустрічаються з друзями, родичами або колегами по роботі 1,6% українців і іспанців, 1,5% французів, у скандинавських же країнах таких лише 0,3% і, навпаки, хоча б раз на тиждень зустрічаються в Україні 14,4%, тоді як у країнах ЄС – від 18,5 до 21,2%. Отже, цей чинник соціалізації людини в Україні має менший вплив на процеси пристосування до сучасного життя, ніж у країнах ЄС.

Соціальне оточення формує систему демократичних, громадянських, моральних цінностей (патріотизм, повагу до інших, толерантність тощо). Голов-

ними елементами громадянського суспільства є моральна та правова культура, що виявляється в почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, поваги і довіри до інших громадян. Ефективніше стилізований механізм соціалізації працює в межах певної субкультури. Цінність друзів для жителів країн ЄС за чотирибальною шкалою (Південна Європа – 3,4; "стара" Європа – 3,5; Скандинавія – 3,6) вища, ніж в Україні, – 3,2 бала. У країнах ЄС дещо шанобливіше ставляться до сусідів (за чотирибальною шкалою: Україна – 2,7; "стара" Європа – 2,8; Скандинавія – 3,1 [9]).

Дитячі дошкільні заклади

У дитячих дошкільних закладах (ДДЗ) відбувається формування дружнього, позитивного ставлення до оточення, негативного ставлення до насильства; розвиток самодіяльності, навчання взаємодіям, підготовка до діалогічного спілкування, виховання в душі плюралізму, свободи, поваги до прав людини, пробудження почуття національної приналежності й міжнародної солідарності, екологічне виховання; фізичний розвиток відповідно до принципів здорового способу життя, навчання способам безпечної життєдіяльності [11].

У державних ДДЗ перевага надається розвитку умінь колективної взаємодії, переважно робиться акцент на колективних методах виховання, у приватних – практикується індивідуальний підхід [12]. При високому охопленні п'ятирічних дітей дошкільною освітою (2011 р. у восьми областях – до 100%; до кінця року по всій Україні планується 97% [13]), у ДДЗ, особливо великих міст, бракує місць. У 2008 р. ДДЗ в середньому по Україні було охоплено 49% дітей, які могли перебувати там за віком і станом здоров'я [14] (за іншими даними – 56%, а в 1990 р. – 57%) [15]. Для прикладу: 2009 р. у Львові охоплено 60% дошкільнят [12]; 2010 р. у ДДЗ Севастополя бракувало 6 тис. місць [16].

У державних закладах при середній зарплатні вихователя у 900 грн дітей у групі завжди понад норму (20 осіб) [12]. У Києві, наприклад, на одного вихователя (при зарплатні 1000 грн) інколи припадає по 30 дітей. Проте так (за рахунок перевантаження груп) збільшується кількість дітей у ДДЗ [15]. Типові явища для ДДЗ великих міст – брак кадрів, часто погане харчування дітей, застарілі програми занять, неремонтовані приміщення дитячих садочків [17], нестача обладнання, багатомісячні черги [12]. У приватних ДДЗ в групі може бути 5–6 дітей, але вартість перебування там починається від 200 дол. США на місяць (наприклад, у Києві) [18].

Системи виховання у ДДЗ застосовуються різні, але найчастіше акцент робиться на розвитку умінь індивідуальних дій. Через поширене уявлення про зв'язок довільності рухової поведінки із соціальною, майбутніми успішністю й благополуччям популярні метод будь-яких рухливих і вільних рольових ігор (окрім шкідливих і небезпечних) та теорії вільного виховання й розвитку [11].

За даними ОЕСР 2008 р., більшість розвинених країн Європи посилюють допомогу родинам для збільшення народжуваності і зайнятості жінок: такі інвестиції серед країн ОЕСР (де переважна більшість – європейські) збільшилися з 1,65% ВВП у 1980 р. до 2,4% в 2003 р. Але між країнами різних частин Європи існують суттєві відмінності: країни Північної Європи більше витрачають на виховання дітей дошкільного віку (3–6 років), англосаксонські – на допомогу родинам із низьким доходом. Так, у країнах Північної Європи більше 50% дітей до трьох років відвідують ясла; на одну дитину виділяється 5758 дол. США (відповідно до паритету купівельної спроможності); відпустки по догляду за дітьми триваліші (Швеція – 53 тижні, Данія – 47 тижнів) і видатки на це в середньому на кожну дитину становлять 57% ВВП на особу. У південних і англосаксонських країнах Європи відповідні показники такі: ясла відвідують менше 20% дітей; на одну дитину виділяється 2520 дол. США за ПКС (цей і надалі показники розраховані в середньому для країн ОЕСР); надаються відпустки на 27 тижнів, видатки на це – 25% ВВП на особу (в англосаксонських – 5%). Загальні інвестиції в послуги з догляду/виховання дітей до шести років у північних країнах становлять 1,6% ВВП проти 0,7% у країнах Південної Європи та 0,6% в англосаксонських. Також у північних країнах при виході батьків на роботу не оподатковується набагато більша частина доходу, що дає економію на оплаті відпусток і послуг із догляду за дитиною, дозволяє батькам працювати. Особливо високий рівень охоплення ДДЗ дітей до трьох років у Данії та Ісландії (62% і 59% відповідно), а в Данії ще й високий рівень видатків на утримання ДДЗ (2,3% ВВП). Узагалі Данія демонструє найвдалішу модель, що дозволяє батькам поєднувати роботу й виховання дітей, тому тут одна з найвищих в ОЕСР народжуваність і дуже високий рівень зайнятості жінок, що працюють повний робочий день.

В англосаксонських країнах (як і в Південній Європі) публічні видатки більше спрямовані на дітей трьох – шести років, допомога ж родинам із дітьми до трьох років (видатки на одну дитину й відвідування ДДЗ) значно менша. Та на відміну від Південної Європи там більша допомога на дітей і податкові пільги – соціальні виплати становлять 1,9% ВВП (у середньому по країнах ОЕСР – 1,6%, виняток – США, де ці витрати становлять 0,8%). Але послугами з догляду, часто приватними, охоплено тільки 28% дітей до трьох років. Допомога в основному адресується родинам із низькими доходами для запобігання бідності. Більше державних інвестицій іде на ДДЗ для дітей від трьох років, які, проте перебувають там, як правило, неповний день.

У країнах Південної Європи з високим рівнем бідності народжуваність і жіноча зайнятість значно нижчі, ніж у середньому в ОЕСР. Грошові виплати родинам украй невеликі, батьківська відпустка мало або зовсім не оплачується. Тільки в Португалії більше платять родинам із низькими доходами та 23% дітей охоплені ДДЗ для дітей до трьох років. У Італії, Іспанії, Греції цей показник менше 7%.

Осібнo стоїть Франція. Допомога тут велика й різноманітна: загальні видатки на підтримку родин з урахуванням податкових пільг сягають 3,8% ВВП (більше, ніж у середньому в північних країнах; третє місце серед країн ОЕСР, де середня величина таких видатків – 2,4%). ДДЗ у Франції охоплюють дітей до трьох років істотно більше, ніж у більшості країн Європи, трансферти дають і забезпеченим родинам. Грошові виплати, доступність ДДЗ із раннього віку, гнучкість шкільних регламентів дозволяють матерям безупинно поєднувати роботу й виховання дітей будь-якого віку. Допомогу на дитину до трьох років надають і непрацюючим батькам, із 2004 р. вона передбачає переривання роботи на 6 місяців із моменту народження першої дитини.

У Франції рівень зайнятості на повний робочий день жінок, що мають одну маленьку дитину, вищий, ніж у більшості країн Європи. Але стосовно більшої кількості дітей картина різко змінюється. Якщо повний день працюють близько 50% матерів, що мають одну дитину, не працюють же менше 20%, то при трьох і більше дітях на повний день працюють уже лиш 25% матерів, а не працюють 40%. Це один із факторів стійкої високої народжуваності у Франції, проте, як і в інших країнах схожої моделі (Фінляндія, Норвегія, Австрія), така допомога надається і коли батьки працюють і користуються ДДЗ, і коли кидають роботу, щоб виховувати дитину (мотивація суперечлива). При цьому у Франції всі види допомоги сумарно (на відміну від трьох згаданих вище країн) мотивують повну зайнятість після народження першої дитини і водночас відмову від роботи після народження дітей далі [19].

У табл. 2 показано, як в Європі 1990-х діти від трьох років були охоплені ДДЗ.

Таблиця 2

Охоплення ДДЗ дітей від трьох років у Західній Європі в 1990-х рр.

Країна	Вік початку навчання	Тривалість навчання	Охоплення, %	Зайнятість робочого дня
Австрія	3	3	80	Половина
Бельгія	2,5	3,5	95	Повний
Данія	6	1	75	Половина
Германія	3	3	75	Половина
Ірландія	4	2	56–99	Повний
Італія	3	3	90	Повний
Фінляндія	0–7 (вихователь)	0–7 (вихователь)	40	Повний
Франція	3	3	90	Повний
Люксембург	4	2	100	Повний
Нідерланди	4	2	98	Повний
Португалія	3	3	50	Повний
Іспанія	3	3	90	Повний
Швеція	6	1	100	Половина
Велика Британія	4	2	100	Повний

Джерело: Мейвогель Р. Дошкольное и детское воспитание в Европе [Електронний ресурс] // Обруч. – 1998. – № 5. – С. 4–6. – Режим доступу : <http://nansysan.narod.ru/index3006.html>

Особливості ДДЗ окремих країн

У Данії система ДДЗ найдосконаліша в Європі (у тому числі при підприємствах); 50% сплачує організація, де працює один із батьків [20]; близько 62% дітей до трьох років відвідують ясла [21].

У Норвегії широко розвинена мережа дитсадків, держава субсидує їх незалежно від форми власності (муніципальні чи приватні). Близько 40% витрат покриваються за її рахунок, інші ж діляться порівну між муніципальною владою й батьками. Щомісячно держава виділяє на оплату одного місця в дитсадку близько 450 дол. США. Якщо ДДЗ відвідує більше одної дитини, оплату за їх перебування батькам зменшують [20].

У Швеції ясла відвідують майже 40% дітей до трьох років [21]. Окрім звичайних дитячих садків, куди приймають дітей від 6 місяців до 7 років і де вони за плату перебувають протягом усього дня, існують безкоштовні "ігрові школи" (тригодинні організовані прогулянки в парках) для дітей старше трьох років. Із 1975 р. створено обов'язкові "передшколи" для шестиліток, де протягом року в ігровій формі дітей готують до початкової школи (вчать писати, читати, рахувати) [22].

У Великій Британії практично відсутня система державного дошкільного виховання дітей до 2–3 років. Звичайна школа приймає дітей із 2 років (до того можна найняти няню, але з державним дипломом, тому така послуга дуже дорога) [23]. Утримання дитини в яслах у Лондоні й південно-східних графствах коштує 7500 фунтів стерлінгів (10 650 дол. США) на рік; няня в Лондоні обходиться у 23 816 фунтів стерлінгів (33 820 дол. США) на рік, а в інших районах – 14 976 фунтів стерлінгів (21 260 дол. США). При цьому допомога на одну дитину – в середньому менше 1680 фунтів стерлінгів на рік [24]. У державних дитячих садках "Nursery School" ("ясельна школа") діти із трьох років утримуються безкоштовно. Ці садки можуть бути і приватними, а також створюватися при школах. Для навчання в державних дитсадках видаються ваучери на 5 змін на тиждень, але лише на 2–3 години. У приватних можуть бути ясельні групи (приймають дітей із 3 місяців) і звичайні (з 2 років). У державних "Nursery School" дітей навчають співати, читати вірші, танцювати, згодом – читати й писати, грають із ними у розвиваючі ігри. За розпорядком у "Nursery School" проходять 2 сесії – ранкова (9–12 год.) і денна (13–16 год.) із перервою на обід [25].

У Франції діти безкоштовно відвідують ДДЗ з 2–3 років. Є три вікові групи: у першій діти тільки граються; у другій навчаються спілкуванню, ліпленню, малюванню, практичним навичкам; у третій учаться читати, писати й рахувати. ДДЗ працюють по 6 год. на день 5 днів на тиждень (у великих містах – з ранку до 18–19 год. і під час канікул). Цю систему критикують за жорстку дисципліну, несвободу вибору, однак визнають однією з кращих у Європі [26].

У Німеччині два основні типи ДДЗ: ясла від 4 місяців до 3 років (альтернатива – няня із сертифікатом) і дитсадок. Державне фінансування ДДЗ отримують комуни або "вільні оператори" (церкви, благодійні організації, батьківські асоціації тощо), зобов'язуючись забезпечити адекватний догляд, виховання й рівень початкової освіти при достатній свободі програм/концепцій [27] (найголовніша увага – розвитку мови, особистості, соціальному вихованню та зрі [28]). Свою частку вносять батьки (для приватних ДДЗ – також власники). Державна й батьківська частки залежать від добробуту комун і заробітку родини. Наприклад, 2007 р. у Бонні для батьків із річним доходом нижче 12 271 євро дитсадок був безкоштовним, найбільший же щомісячний внесок (321 євро) сплачували родини з доходом понад 61 355 євро. Частину оплати ДДЗ або няні можна відшкодувати за рахунок повернення податку на прибуток: сума залежатиме від заробітку.

ДДЗ у Німеччині – дефіцит: у 2006 р. у яслах або під наглядом нянь перебувало менше 14% дітей до 3 років (у східних землях – близько 39%). Хоча дитсадками було охоплено близько 90% дітей 3–6 років (за іншими даними, лише понад 30% [28]), більшість ДДЗ, як правило, між 12 і 15 год. закриваються. Уряді федеральних земель (на Сході) вони працюють довше, але й там питання вирішується індивідуально (зазвичай віддавати дитину на 7–9 год. може лише працююча на повну ставку мати-одиначка)[27].

В Італії є державні ясла двох типів. До першого – стандартного – приймаються діти від 3 місяців до 3 років, ці ясла працюють із 8 до 16 год. (за додаткову оплату можна приводити дитину раніше й залишати довше). Оплата (зазвичай близько 150–500 дол. США на місяць) залежить від доходу родини. На одного вихователя припадає чотири дитини до року та вісім – старших року; під час годування йому допомагає помічниця. Другий тип – ясла скороченого дня, які працюють із 7.30 до 13.00 або з 14.00 до 18.00. Сюди приймають дітей від 15 місяців (які вміють ходити), рідше – з року.

Усі державні ясла працюють за обов'язковою програмою розвитку: заняття з малювання, аплікації, екскурсії, прогулянки, читання й спів. Вихователі регулярно підвищують кваліфікацію: щоп'ять років – протягом місяця і періодично – кілька днів на рік. Там гарні приміщення (включаючи окрему кімнату для зміни памперсів), різноманітне устаткування та повний комплект інвентарю.

Є декількох типів і приватних ясел (залежно від видів розвиваючих послуг), вони мало відрізняються від державних, але істотно дорожчі й місяця там, як правило, є завжди. Є бебі-паркінги – ясла, щоб залишити дитину на 2 години [29]. Та проте відвідують ясла лише трохи більше 6% дітей до трьох років [21].

Дитячі садки для дітей 3–6 років так само, як і ясла, виховують, забезпечують спілкування та турботу, працюють у такі ж години, однак оплата трохи менша: залежно від зарплати батьків – від 5,16 до 154,94 євро на місяць (за даними 2006 р.). Ніяких обов'язкових занять немає, при вступі

до школи від дітей не вимагають уміння читати, рахувати, знати історію свого міста тощо. Заняття з арифметики, читання тощо можуть проводитися тільки за особистим бажанням вихователя. Заняття з психологом, ігри, що навчають і розвивають, проводяться тільки в приватних дитсадках, де рівень навчання — як у звичайному державному дитсадку, наприклад, Санкт-Петербурга.

Ні ясла, ні дитсадки не мають їдалень, їжу готують централізовано та розвозять по ДДЗ. Передбачено триразове харчування, воно оплачується додатково: 2,58 євро за кожну порцію. Продукти на 70% екологічно чисті, без шкідливих речовин. Можна відправляти дитину в дитсадок на шкільному автобусі (25,31–36,15 євро залежно від кількості поїздок), але по приїзді її обов'язково потрібно зустріти.

На загал ДДЗ в країні не вистачає [30].

Школа

Функція шкільного навчання включає в себе формування особистості, підготовленої до життя в суспільстві відповідно до соціокультурних норм [8], яка володіє необхідними знаннями, умінями, навичками [7].

При високому охопленні освітою (за даними Доповіді ПРООН 2010 р. Україна за індексом освіти (0,795) посідає 18-е місце у світі, випереджаючи Іспанію, Англію, Францію, Італію, в 1,8 разу перевищуючи середньосвітовий показник (0,436) [31]. У 2001 р. близько 96% населення віком 10 років і старші мали певну освіту [32]; у 2006 р. серед економічно активного населення практично всі у віці 18 років і старші мали освіту не нижче середньої⁴. Повна тривалість середньої освіти в Україні (7–7,6 тис. астроном. год.) приблизно на 30% менше, ніж у більшості країн-членів ЄС (9–11 тис. астроном. год.) [31].

Але жорстко регламентовані порядок і методологія, усталені традиції вітчизняної школи із надмірною бюрократизацією управління, перевантаженістю навчального процесу зайвою документацією не сприяють свободі, ініціативі, творчості більшості учнів і вчителів [33], що спричинює невідповідність якості шкільної освіти (особливо в галузях фундаментальних природничих і технічних наук [34]) сучасним вимогам розвитку економіки знань. За оцінкою населенням стану освіти, Україна у 2009 р. поділила з Болгарією та Ізраїлем передостанні місця серед 32 країн Європи, випередивши лише Грецію. Притому оцінка українців у 2009 р. (3,88 бала) погіршилася відносно 2007 р. (4,06) та 2005 р. (4,10). Тимчасом за цей період постійно поліпшувалися оцінки шведів (5,53 – у 2005 р., 5,64 – у 2007 р., 5,69 – у 2009 р.), швейцарців (6,19; 6,30 та 6,54 відповідно), французів (4,95; 5,00 та 5,02 відповідно), німців (4,26; 4,46 та 4,49 відповідно), англійців (5,56; 5,56 та 5,75 відповідно) [35].

⁴ Дані національного репрезентативного опитування Українського інституту соціальних досліджень ім. О. О. Яременка та Державної установи "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (вересень 2006 р., 2143 респондентів, стандартні відхилення – 1,28–2,13%).

Показово, що лише 2,1% українців вважають недостатню освіту найбільшою проблемою для країни, тоді як у чотирьох країнах "старої" Європи (Андоррі, Франції, Німеччині, Швейцарії, Великій Британії) так вважають у середньому 18,4%; у двох південноєвропейських країнах (Італії, Іспанії) – 12,4%; у чотирьох північноєвропейських країнах (Фінляндії, Норвегії, Швеції, Нідерландах) – 9,3% [10]. Вітчизняні фахівці звертають увагу на недосконалість стандартів освіти⁵; низькі оплати праці та престиж педагога, слабку матеріальну базу шкіл, у тому числі комп'ютерну⁶, та неготовність персоналу до інформатизації навчання, поширене сприйняття атестатів/дипломів як формально-статусних атрибутів [34].

У світовій педагогіці дедалі більше надають перевагу тенденції компетентнісного підходу, сутність якого – замінити засвоєння учнем стандартного набору знань, умінь, навичок розвитком його здібностей і умінь орієнтуватися в розмаїтті складних і непередбачених виробничих і життєвих ситуацій, прогнозувати наслідки діяльності та відповідати за них. Таке навчання передбачає свободу вибору програм, розвиток комунікабельності, творчості, практичної спрямованості знань, навчання в індивідуальному темпі, створення цілісної картини світу через інтегроване викладання предметних тем із позицій основних природничих і технічних наук і з різним ступенем заглиблення залежно від віку і рівня підготовки, розвиток уміння застосовувати теорію на практиці через розвиток особистісних якостей, самостійну дію [33]. Поширюється думка, що для успішного навчання початкова й середня школа, окрім іншого, має забезпечити доступ до Інтернету, прищепити навички пошуку та відбору значимої інформації, володіння англійською мовою.

Особливості організації навчання у різних країнах ЄС

Велика Британія. З 5 до 11–13 років діти навчаються в першій школі (*Preparatory school*); з 11 до 16 років – у середній (*Secondary School*); у школу-пансіон приймають без іспитів, але треба зважати на її академічний рейтинг (чим він вищий, тим важче влаштуватися). Протягом перших двох років діти вивчають англійську та іноземні (на вибір) мови, математику, фізику, хімію, біологію, історію, географію, інформаційні технології, фізкультуру, дизайн, музику, драму. У 14 років обирають 5–10 дисциплін на наступні два роки для підготовки до іспиту на сертифікат про середню освіту (*GCSE*). Далі – підготовчі курси для вступу в університет (*A-levels*). З кожним наступним рівнем вимоги посилюються, потрапити на *A-levels* без попередньої підготовки складно [37].

⁵Тут може бути корисним аналіз досвіду виконання "Плана заходів по реализации положений Болонской декларации в системе высшего профессионального образования Российской Федерации на 2005–2010 годы", затвердженого наказом МОН РФ від 15.02.2005 р. № 40, яким передбачено розробити й запровадити освітні держстандарти третього покоління на основі компетентнісного підходу та системи залікових одиниць [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.akkork.ru/40349/>

⁶За даними 2006 р., у школах України налічувалося 1,3 комп'ютера на 100 учнів [36].

Німеччина. Шкільна освіта з 1 по 9 клас обов'язкова й безкоштовна. Після 9 класів можна піти вчитися в гімназію (ще 3 роки), опісля – у ВНЗ (усього ж до ВНЗ потрібно вчитися 13 років). Школи державні, приватних – не більше 2% чотирьох основних типів. 1) У початковій школі (Grundschule) навчання починається з 5–6 років і триває протягом 4–6 років. Програма уніфікована: перші два роки все викладає класний керівник, із 3-го класу – педагоги-предметники. По закінченні дається рекомендація до одного із трьох типів шкіл: основної, реальної або гімназії. 2) Основна школа (Hauptschule) – для найслабших учнів до 9-го класу. Головна її мета – підготувати до вибору професії, тому основна увага приділяється практичним навичкам. Випускник отримує атестат про неповну середню освіту з правом вступу до професійної школи (Berufsschule). 3) Реальна школа (Realschule) дає розширену неповну середню освіту до 10-го класу. Після неї, окрім професійної школи, можна два роки вчитися на держслужбовця або вступити до гімназії. 4) У гімназії (Gymnasium) навчання триває до 12–13-го (залежно від федеральної землі) класу. У 11-му класі обирають 2–3 предмети для поглибленого вивчення. Атестат зрілості дає право вступу до будь-якого ВНЗ країни. Крім названих популярні єдині школи (Gesamtschule), де навчання десятирічне і видається атестат про неповну середню освіту. По закінченні такої школи можна вступити до гімназії або профучилища.

У всіх школах сучасне обладнання і широкі можливості для занять спортом. Шкільна освіта Німеччини вважається однією з кращих за організацією та якістю [38].

Франція. З 6 до 14 років обов'язкова початкова освіта з іспитами на відповідний сертифікат. Середня освіта має два цикли: перший – коледж, другий – ліцей. Усі вчать у коледжі за однаковою програмою з обов'язковим вивченням однієї з іноземних мов. Наприкінці третього класу складають іспит на свідоцтво про закінчення коледжу. Далі можна продовжити навчання за коротким або довгим циклом. Перший – це професійна освіта, профліцей LEP готує протягом двох років до професійного диплома. Другий цикл – ліцей, готує протягом трьох років до іспиту на ступінь бакалавра [39].

Заклади професійної освіти (із вищою школою включно)

У закладах професійної освіти відбувається підготовка особистості, яка володіє необхідними професійними знаннями, уміннями, навичками для успішної участі в суспільному відтворенні, здатна навчатися протягом життя і діяти згідно з прийнятими у суспільстві соціокультурними нормами.

Протягом 1991–2006 рр. кількість студентів ВНЗ в Україні зросла у 2,5 разу [40], що відповідає світовій тенденції (за близько 30 років, до середини 2000-х у 203 країнах цей показник зріс із 13 до 111 млн [40]). На 2006 р. серед економічно активного населення віком 18 років і старших

мали неповну і базову вищу освіту разом близько 63%⁷. На початок 2009/2010 навчального року у ВНЗ навчалось 2 млн 599 тис. студентів, у ПТНЗ – 424 тис. Порівняно з 2000/2001 навчальним роком кількість студентів у ВНЗ збільшилася на 34,6%, у ПТНЗ скоротилася на 19,3% [31]. Водночас влітку 2011 р. вступників до ПТНЗ на 30–50% побільшало (через чутки і небажання вчитися у школі 12 років; через інформацію про 84% випускників ПТНЗ, які одразу працевлаштовуються; через можливість продовжити навчання після ПТНЗ одразу на другому-третьому курсах профільних ВНЗ; через налагодження провідними ПТНЗ зв'язків із впливовими підприємствами-працедавцями та учнівські програми зарубіжного обміну досвідом). У низці провідних ПТНЗ більше 50% учнів навчаються не на бюджеті, а за контрактом (є значний попит на професії сфери послуг). Хоча профтехосвіту в Україні продовжують розглядати як проблемну і збиткову, окремі приклади провідних ПТНЗ уже свідчать про протилежне. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту розробило державну програму розвитку профтехосвіти на 2011–2016 рр., яка передбачає за 5 років спрямувати на розвиток цієї сфери більше 5 млрд грн [41].

Тимчасом фахівці звертають увагу на значні проблеми вищої освіти. Слабка підготовка абітурієнтів змушує знижувати і формалізувати критерії засвоєння курсу вищої школи, слабка підготовка студентів і відірваність ВНЗ від ринку праці не сприяє конкурентоспроможності випускників. Збільшення чисельності студентів за рахунок появи недержавних ВНЗ і платного навчання у державних стало однією з причин зниження якості вищої освіти і зростання корупції [42]. Протягом 2002–2006 рр. кількість незадоволених рівнем власної освіти постійно коливалася на рівні близько 40%⁸; задоволення якістю системи освіти в місці проживання висловили 38% (у Німеччині ж – 59%, Англії та Франції – 70%) [31]. Необхідно модернізувати нормативну і матеріальну базу, осучаснити менеджмент, посилити автономію університетів, зменшити зарегульованість навчання, вивільнити й стимулювати творчу ініціативу студентів і викладачів, підвищення кваліфікації останніх; підвищити атестаційно-кваліфікаційні вимоги до закладів, студентів і викладачів; оптимізувати співвідношення ВНЗ різних рівнів акредитації, вищої та професійно-технічної освіти, державної та недержавної форм власності; удосконалити стандарти вищої освіти⁹. Доцільно посилити інформатизацію та науковість освіти за прикладом кращих університетів світу, які, розуміючи, що

⁷ Дані національного репрезентативного опитування Українського інституту соціальних досліджень ім. О.О.Яременка та ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (вересень 2006 р., 2143 респондентів, стандартні відхилення – 1,28–2,13%).

⁸ Сума відповідей повністю і швидше незадоволених за даними: Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг / за ред. д. екон. н В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги; Ін-т соціології НАН України. – К., 2006. – С. 547.

⁹ Тут може бути корисним досвід РФ щодо розробки й уведення в дію освітніх держстандартів третього покоління на основі компетентнісного підходу та системи залікових одиниць [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.akkork.ru/40349/>

прогрес забезпечують високоякісна вища освіта і наука, передусім її фундаментальні природничі й технічні галузі [34], розвивають наукову складову як невід'ємну – шляхом залучення провідних науковців, осучаснення матеріальної бази, співпраці з приватним капіталом, стимулювання студентів до експериментальних досліджень.

У більшості із перших 100 університетів, що входять до світових рейтингів, навчаються 40–80 тис. студентів (в Україні – близько 3 тис.) і працюють 3–5 тис. науково-педагогічних кадрів, що дозволяє вести НДР потужними групами на сучасному обладнанні (у США ВНЗ виконують більше 60% фундаментальних НДР) [31].

Особливості вищої освіти у провідних країнах Європи

У Великій Британії вища освіта коштує дорого (у престижних ВНЗ – 6–11 тис. фунтів стерлінгів на рік). Випускники одержують, як правило, ступінь бакалавра або магістра. Студентів в університетах – від менше 4 до більше 10 тис., вибір курсів широкий. Для вступу необхідно пройти дворічний курс (після першого року – іспити A-levels, після другого – A2-levels). Щоб одержати диплом бакалавр, потрібно вчитися 3 роки, а із низки дисциплін (медицини, архітектури, дизайну, моди) набути досвіду роботи, що суттєво продовжує навчання (у медичних ВНЗ – до 7 років) [43].

Німеччина. До 2005 р. вища освіта була повністю безкоштовною, нині платиться податок 300–600 євро за семестр (залежно від федеральних земель). Близько 170 ВНЗ поділяються на три типи: класичні "старі" університети (з історією, що починається з часів середньовіччя); технічні університети (і прирівняні вищі технічні школи), де особливо розвинені факультети технічних, природничих, математичних, економічних і медичних спеціальностей; "нові" (з післявоєнною історією) ВНЗ, які не поступаються класичним за якістю. Навчання триває 3–6 років, другу вищу освіту можна одержати за 2 роки. Вступних іспитів немає, достатньо атестата необхідного рівня (іноземці складають тест із німецької мови, в разі успішного проходження можна потрапити на безкоштовні підготовчі курси для вступу та отримання посвідчення на проживання в ЄС після закінчення ВНЗ) [44].

Франція. Вища освіта безкоштовна (але існує невелике мито, яке навіть у Сорбонні менше 800 дол. США на рік). Вона може бути короткотерміною – тривалістю у 2 роки, після чого можна працювати за спеціальністю в більшості галузей), довготерміною (додатково 1–2 роки навчання для одержання диплома License). Після 5 років видається диплом Maitrise.

Існують державні університети та інститути і приватні ВНЗ. Усього навчається близько 2 млн студентів. Тільки університети приймають усіх

бажаючих вчитися без попереднього відбору (хоча неофіційна перевага надається кращим оцінкам у дипломах бакалаврів). Понад половину бакалаврів вступають саме до університетів, але близько 40% "відсіваються" в перший рік. 5 престижних шкіл менеджменту утворюють консорціум, що за 2 роки дає диплом MBA англійською.

За кількістю іноземних студентів Франція займає друге місце в світі після Великої Британії. Для вступу в університети іноземцям достатньо мати атестат про закінчення середньої школи (неофіційну перевагу дають кращі оцінки), але потрібно успішно скласти складний екзамен із французької мови (DELF/DALF). Законодавство дозволяє іноземцям працювати під час навчання в межах 884 робочих годин на рік [45].

Фінляндія. Навчання в 29 університетах (10 класичних, 10 спеціалізованих, у тому числі 3 політехнічних інститутах, 3 економічних і 4 художніх ВНЗ) повністю безкоштовне; ведеться в основному фінською мовою, хоча в низці ВНЗ – англійською (бажаючим треба надати сертифікат TOEFL). Усі студенти зобов'язані вивчити 2 офіційні мови країни й 1–2 іноземні. Усі рішення (щодо прийому, присвоєння вчених звань, затвердження планів тощо) приймаються самими університетами.

Можна одержати ступінь бакалавра, магістра, захистити дисертацію на ступінь ліцензіата й доктора наук. На бакалавра (так у Фінляндії зветься ступінь кандидата) треба вчитися 3 роки й написати кандидатську дисертацію; на магістра – це 2 роки з написанням магістерської дисертації та обов'язковою практикою. На доктора наук треба вчитися мінімально ще 4 роки (на практиці – довше); докторська дисертація публікується та привселюдно обговорюється [46].

Заклади післядипломної освіти

Заклади післядипломної освіти забезпечують підготовку, перепідготовку й підвищення кваліфікації кадрів, набуття нових професійних знань, умінь, навичок протягом життя для успішної участі в суспільному відтворенні згідно з швидко змінюваними вимогами сучасного ринку праці.

Умови ринку праці і соціокультурного середовища у західних країнах економічно стимулюють сторони соціального діалогу до участі в навчанні впродовж життя, чому в більшості розвинених країн сприяє розмаїття можливостей.

В Україні ж система перепідготовки й підвищення кваліфікації слабка, роботодавці мало зацікавлені в постійному навчанні персоналу, хоча суспільний запит на навчання впродовж життя на рівні окремої людини є. Так, у 2006 р. було встановлено, що протягом попередніх п'яти років до процесу навчання впродовж життя в будь-яких організованих та/або самостійних формах за будь-яким одним та/або кількома тематиками було залучено до 43% населення – найвищий показник за роки незалежності (напри-

кінці 2008 р. він знизився до 36% через зменшення можливостей частини працівників і роботодавців використовувати платні форми безперервного навчання¹⁰). За кількістю населення, яке протягом останніх 12 місяців, що передували опитуванню, відвідувало будь-які курси, лекції, тренінги або заняття для вдосконалення своїх професійних знань і навичок, у 2005 р. Україна з показником 14,6% посідала передостаннє місце серед 24 європейських країн, випереджаючи лише Грецію (9,4%); у 2007 р. з показником 12,1% – третє місце з кінця серед 25 європейських країн, випереджаючи лише Португалію (12,0%) та Болгарію (11,2%); у 2009 р. з показником 15,6% – восьме місце з кінця серед 28 європейських країн, випереджаючи Угорщину (15,1%), РФ (13,8%), Румунію (12,0%), Грецію (11,6%); Португалію (9,7%), Болгарію (9,0%) і Туреччину (5,2%) [35].

Загальноосвітні тенденції полягають у тому, що шкільна освіта (початкова, середня, професійно-технічна, вища) лише дає початок безперервному навчанню протягом життя. Для підтримки конкурентоспроможності на ринку праці, кар'єрного зростання і, відповідно, стабільного життєвого успіху потрібно постійно поповнювати, осучаснювати набуті під час базової освіти знання, уміння й навички та опановувати нові, що є необхідною умовою соціально-професійної успішності. Цьому допомагають інституції додаткової, дистанційної, другої, післядипломної освіти, перепідготовки та підвищення кваліфікації, навчально-науково-виробничі комплекси тощо [47]; забезпечення доступу до джерел інформації та самоосвіти. Держбюджетне фінансування додаткової професійної освіти в Німеччині та Франції перевищує державну частку видатків на освіту університетську [48]. У 2009 р. у північних країнах – європейських лідерах із цього питання майже половина населення протягом останніх 12 місяців відвідувала будь-які курси, лекції, тренінги або заняття для вдосконалення своїх професійних знань і навичок (у Фінляндії – 49,2%, Норвегії – 48,6%, Швеції – 48,1%, Данії – 45,6%) [35].

Отже, в Україні доцільно вдосконалювати галузеві системи підвищення кваліфікації, стимулювати розвиток національної системи безперервної освіти, в тому числі за участю у цьому процесі роботодавців.

Інституції змістовного дозвілля, осередки позашкільної соціалізації (заклади позашкільні, дозвіллеві, спортивні, творчого розвитку, бібліотеки, клуби)

Подібні установи сприяють багатогранному вихованню фізично, психічно, морально й духовно розвиненої творчої особистості.

¹⁰ Дані репрезентативних опитувань населення України, проведених Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. О. Яременка та центром "Соціальний моніторинг" спільно з відділом соціально-економічного моніторингу ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Протягом 1990–2009 рр. в Україні зросла кількість театрів (із 125 до 136), концертних організацій (із 44 до 77), музеїв (із 214 до 499), але кількість їх відвідувань зменшилася відповідно на 65% (із 17,6 до 6,2 млн на рік), 75% (із 15 до 3,8 млн на рік) і 35% (із 31,8 до 20,8 млн на рік). На 22% зменшилася кількість масових універсальних бібліотек (із 25,6 до 20,1 тис. та їхній фонд – з 419 до 338 млн прим.), закладів культури клубного типу – на 25% (із 25,1 до 18,7 тис.), дитячих музичних шкіл – на 25% (із 1204 до 905), дитячих художніх шкіл – із 126 до 124. Натомість зросла кількість шкіл мистецтв (із 110 до 422) і хореографічних шкіл (із 5 до 10) [49]. На початку XXI ст. 1521 позашкільним навчальним закладом (ПНЗ), де працювало 3,5 тис. педагогічних працівників, було охоплено 1,4 млн дітей [50]. У 2006 р. у системі МОН було 1473 ПНЗ, які охоплювали 1 199 228 дітей шкільного віку (24,3% від загальної кількості дітей шкільного віку), у тому числі 661 дитячо-юнацька спортивна школа (ДЮСШ), які охоплювали 345 520 дітей. У 2009 р. налічувалося вже 1493 ПНЗ (на 20 більше), які охоплювали 1 242 085 дітей шкільного віку (на 42,857 тис. більше; 28,7% від загальної кількості), але в тому числі 647 ДЮСШ (на 14 менше), які охоплювали 303 170 дітей (на 42,350 тис. менше) [51]. Найгірше – з клубами за місцем проживання та кімнатами школярів системи колишнього Мінсім'я-молодьспорту: лише протягом 2003–2007 р. зникло 150 таких закладів [52], а відновлено одиниці.

Особливості функціонування інституцій змістовного дозвілля у європейських країнах

Існують дві основні моделі взаємодії культури й держави, які розрізняються часткою державної підтримки – європейська (Франція, Італія, Іспанія, Австрія тощо) і британська.

***У Франції** у 2005 р. заклади на 100% фінансувалися держбюджетом, і це становило 80% усього держбюджету культури (ще 20% за конкурсом розподіляються серед недержавних організацій і проектів). Із 2003 р. діє закон "Про меценатство" з унікальними податковими пільгами (до 60% податку на прибуток, до 5% від обороту компанії; більше можна відраховувати наступні 5 років) для юридичних і фізичних осіб. Кошти адресно розподіляються фондами (у 2005 р. їх було 153, а за два роки дії закону збільшилося на 30%). У 2004 р. бюджет міністерства культури становив 2,55 млрд євро, регіонально-муніципальний – у 4,3 рази більший (11 млрд).*

*В **Австрії** держсубсидії закладів становлять 75–100%. Загальна сума на культуру – близько 2 млрд євро (три приблизно рівні частини – федеральна, регіональна й муніципальна). З 1987 р. діє закон про спонсорство.*

Британська модель – це паритетне фінансування культури державою й бізнесом (на певних умовах), що зумовило розвиток менеджменту, отримання закладами культури власного доходу, розвиток спонсорства й фандрайзингу. Корпоративне спонсорство (від великого, середнього й навіть малого бізнесу) – спільний із державним механізм фінансування культури через посередницькі агентства та спосіб збільшення прибутку суб'єктів бізнесу завдяки їхньому іміджу [53].

У Великій Британії 5000 публічних бібліотек (близько 25% від показника України), або приблизно одна бібліотека на 12 тис. жителів (в Україні – на 2,3 тис.), але в середньому англійська бібліотека має 45 тис. книг (в Україні – 17 тис.). 70% британських дітей віком 5–16 років відвідують місцеву бібліотеку принаймні двічі на місяць; із них понад половина буває в бібліотеці раз на тиждень і частіше. Бібліотечна картка є найпоширенішим посвідченням особи, яка не має прав водія [54].

У **Німеччині** наприкінці 1990-х рр. було близько 600 театрів (майже в'ятеро більше, ніж в Україні); 141 професійний симфонічний оркестр (майже вдвічі більше, ніж усі концертні організації України); 4143 музеїв (увосьмеро більше, ніж в Україні); 976 музичних навчальних закладів (на 71 більше, ніж дитячих музичних шкіл України у 2009 р.) на 866 тис. учнів і 35 тис. викладачів [55]. ПНЗ здебільшого платні, відтак обмежено доступні, хоча охоплюють, наприклад у Бельгії, до 50% дітей (в Україні – до 30%) [52].

Завдання **фізичного виховання** дітей/молоді (у Бельгії, Італії, Люксембурзі, Португалії, Франції його визначає держава, у Німеччині, Іспанії, Швейцарії – регіон або місцеві органи влади) – розвиток особистості, здатної до активної спортивної й соціальної дії. Цьому слугують спецпрограми: в Австрії – "Ози спорт" (партнерство молодих родин, учителів, тренерів клубів, де дітям прищеплюють навички фізкультури); у Фінляндії – курси для дошкільників і молодих матерів ("Гімнастика для малят" від місячного віку до 2 років; "Доросла дитина" – від 2 до 4 років, "Чарівна гімнастика" – від 4 до 6 років); у Великій Британії – "Фанфіт Персея" (розвиток гнучкості, координації, загартування дітей). У школах Бельгії, Німеччини, Люксембургу, Франції дотримуються офіційних програм із фізичного виховання. У Великій Британії, Норвегії, Швеції, Фінляндії існує свобода вибору методів і програми занять, до складання програми залучаються учні старших класів; вона охоплює практично всі відомі види фізичних вправ.

У низці країн шкільні уроки замінюються обов'язковими спортивними факультативами в шкільних об'єднаннях у вільний час. У Данії, Німеччині, Голландії, Люксембурзі, Бельгії, Великій Британії, Франції школам і їхнім спортивним об'єднанням, як правило, для занять надаються державні спортивні споруди. У **Швеції** більше 40 тис. загальнодоступних спортив-

них клубів, де тренують понад 450 тис. інструкторів-волонтерів. Займаються цілими родинами 2,5 млн чоловік (більше 25% населення); молодь віком до 19 років охоплена на 70%. До того ще в початковій школі 2–3 заняття фізкультурою на тиждень, у старших класах 1–3. Ще є велика програма шкільних змагань, до яких готуються цілий рік; близько 1800 шкільних спортивних клубів. У **Німеччині** у всіх школах обов'язкові 3–4 уроки фізкультури на тиждень; у програмі більше 10 видів спорту. Школи працюють зі спортивними клубами, де пропонується 347 варіантів занять спортом як змаганням і 260 – як активним дозвіллям [56].

(Закінчення в наступному номері журналу)

1. Курс Януковича на інтеграцію в Європу обіцяють не меняць [Електронний ресурс] // Ukraine Daily. – 2011. – 26 апр. – Режим доступу : <http://www.ua-daily.net/expert.php?viewe=142643>
2. Державна цільова програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oda.odessa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=136&Itemid=62&lang=uk
3. *Александр Стубб*. "Я впевнений, що ЄС зможе подолати втому від розширення" (дискусія з міністром закордонних справ Фінляндії в ІСП). [Електронний ресурс] / Стубб Александр ; Інститут світової політики. – Режим доступу : <http://iwr.org.ua/ukr/public/221.html>
4. *Барановський Ф.* Чинники та мотиви європейської інтеграції України [Електронний ресурс] / Барановський Ф. ; Український центр політичного менеджменту. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=79&c=1909>
5. *Умланд А.* Чотири виміри української інтеграції в Європу : внутрішньо-і зовнішньополітичні вигоди зближення між Україною і ЄС / А. Умланд // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – 13 трав. – № 17.
6. *Бойко А.* Батьківщина чи територія? [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://kisilmv.if.ua/miscel/Pahlovska-09-02-10.htm>
7. Обучение [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B1%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5>
8. Воспитание [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5>
9. Міжнародний дослідницький проект щодо ціннісних орієнтацій громадян "Світові цінності" (World Values Survey, WVS), 5-а хвиля (2005–2008 pp.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldvaluessurvey.org>

10. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. – К. : АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.
11. *Белякова И.* Основные этапы становления дошкольной педагогики как науки [Електронний ресурс] / И. Белякова. – Режим доступу : <http://pik100.ucoz.ru/forum/33-404-1>
12. *Набока М.* Від року до шести. Чи вистачає дитячих садків в Україні? [Електронний ресурс] / М. Набока, Н. Шерстюк // Радіо "Свобода". – Режим доступу : <http://www.urist.in.ua/archive/index.php/t-59806.html>
13. Минобразования активно забирает у коммерческих структур детские сады [Електронний ресурс] // Лига. Новости. – Режим доступу : <http://news.liga.net/news/N1107720.html>
14. *Юрчишин О.* Об'єкти дитячого дошкільного та позашкільного виховання надмалої місткості в житловому середовищі : дис. канд. наук : 18.00.02 / О. Юрчишин. – К., 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/355154.html#introduction>
15. МОЗ про стан підготовки шкіл та садочків до нового навчального року [Електронний ресурс] // УНІАН–здоров'я. – Режим доступу : <http://health.unian.net/ukr/detail/192199>
16. *Круглов С.* Реформирование системы дошкольного образования нужно проводить планомерно [Електронний ресурс] / С. Круглов // Севастопольский новостной портал ForPost. – Режим доступу : http://sevastopol.su/conf_view.php?id=24832
17. *Свердлов И.* Блеск и нищета детских садов [Електронний ресурс] / И. Свердлов. – Режим доступу : <http://www.b-b-c.com.ua/exp.php?ni=3914&type=1>
18. Дитячі садки, приватні дитсадки, державні ДНЗ та інші садочки Києва і всієї України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sadi.in.ua/ukr>
19. *Тевенон О.* Северные страны Европы: существенная поддержка семей с маленькими детьми. [Електронний ресурс] / О. Тевенон. – Режим доступу : <http://am-am.info/wp-content/catalog/item305.html>
20. *Киселева Н.* "Цветы жизни" в Европе оплачивает государство [Електронний ресурс] / Н. Киселева // Крымская общественно-полит. газ. – Режим доступу : <http://www.time4news.org/content/%C2%ABtsvety-zhizni%C2%BB-v-evrope-oplachivaet-gosudarstvo>
21. Мамы в 40 лет: лидирует Италия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prodety.ru/news20.html>
22. Система образования Швеции [Електронний ресурс] // Eduabroad. – Режим доступу : <http://eduabroad.ru/se/sys>
23. *Габрильчук Н.* Почем нынче детки? [Електронний ресурс] / Н. Габрильчук // Заграница. – № 11(220). – Режим доступу: <http://www.zagran.kiev.ua/article.php?new=220&idart=2209>
24. Ясли для британцев – непозволительная роскошь [Електронний ресурс] // Семья и детский сад. – Режим доступу : <http://www.ymbaby.ru/index.php/foreign-exp/item/299-europe-yasli>

25. Дошкольное образование в Англии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.evropa.org.ua/edu/26.htm>
26. Дошкольное образование во Франции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.evropa.org.ua/edu/26.htm>
27. *Петренко Т.* Справка : детские дошкольные учреждения в Германии [Электронный ресурс] / Т. Петренко. – Режим доступа : <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2428887,00.html>
28. Дошкольное образование в разных странах : модели и основные тенденции развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.u-mama.ru/forum/messages.php?id=10093558>
29. Ясли в Италии: спрос превышает предложение [Электронный ресурс] // Семья и детский сад. – Режим доступа : <http://www.ymbaby.ru/index.php/foreign-exp/item/299-europe-yasli>
30. *Толомелли О.* Образование в Италии: детсады, школы, высшее образование [Электронный ресурс] / О. Толомелли. – Режим доступа : http://newwoman.ru/zamuzh145_016.html
31. *Витренко Ю.В.* Если мы такие образованные, то почему такие бедные? / Ю.В. Витренко // Зеркало недели. – 2011. – 29 янв. – № 3.
32. Соціальні індикатори рівня життя населення : стат. зб. / Держкомстат України. – К., 2007. – 231 с.
33. *Галковская Т.* Современная школа: эрудит против интеллектуала / Т. Галковская // Зеркало недели. – 2006. – 1 апр. – № 12(591).
34. *Згуровский М.* Дипломированное псевдообразование / М. Згуровский // Зеркало недели. – 2006. – 18 февр. – № 6(585).
35. *Головаха Є.* Тенденції соціальних змін в Україні та Європі : за результатами "Європейського соціального дослідження" 2005–2007–2009 / Є. Головаха, А. Горбачик. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2010. – 118 с.
36. *Прохоров А.* Попытка измерить вуз / А. Прохоров // 2000. – 2006. – 21 апр. – № 16(315).
37. Среднее образование в Англии [Электронный ресурс] // Образование в Европе. – Режим доступа : <http://www.evropa.org.ua/edu/5.htm>
38. Школьное образование в Германии [Электронный ресурс] // Образование в Европе. – Режим доступа : <http://www.evropa.org.ua/edu/18.htm>
39. Система образования во Франции [Электронный ресурс] // Образование в Европе. – Режим доступа : <http://www.evropa.org.ua/edu/24.htm>
40. *Барашев Р.* Хоть и абсурдно, но по-болонски / Р. Барашев // 2000. – 2006. – 21 апр. – №16 (315).
41. *Бучнева Н.* Професійно-технічна освіта України: від проблем до перспектив [Электронный ресурс] / Н.Бучнева // Работа и учеба. – 2011. – 17 апр. – № 14(702). – Режим доступа : <http://riu.com.ua/content/view/1159/48/lang,ru/>
42. *Черкашина Д.* Украина становится умнее или мы берем количеством? / Д. Черкашина // 2000. – 2006. – 21 апреля. — № 16(315).

43. Высшее образование в Англии [Електронний ресурс] // Образование в Европе. – Режим доступу : <http://www.evropa.org.ua/edu/4.htm>
44. Высшее образование в Германии [Електронний ресурс] // Образование в Европе. – Режим доступу : <http://www.evropa.org.ua/edu/15.htm>
45. Высшее образование во Франции [Електронний ресурс] // Образование в Европе. – Режим доступу : <http://www.evropa.org.ua/edu/25.htm>
46. Университеты Финляндии [Електронний ресурс] // Образование в Европе. – Режим доступу : <http://www.evropa.org.ua/edu/44.htm>
47. *Топчій Т.В.* Інституціоналізація безперервної освіти в Україні : факторна обумовленість : дис. ... канд. соціол. наук. / Т. Топчій. – Х., 2005. – 184 с.
48. Луцький М. Додаткова професійна освіта // 2000. – 2006. – 8 груд. – № 46(345) ; 2007. – 20 квіт. — № 16(363).
49. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
50. Позашкільні навчально-виховні заклади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukped.com/statti/teorija-vihovannja/27.html>
51. Позашкільна освіта України: статистичні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/education/pozashkilna>
52. *Борисова Ю.* Дошкольное образование – 16 лет спустя / Ю. Борисова // Зеркало недели. – 2007. – 3 марта. – № 8.
53. *Оганов А* Мировой опыт многоканального финансирования культуры [Електронний ресурс] / А. Оганов, И. Хангельдиева. – Режим доступу : <http://art-pragmatica.ru/projects/?uid=2290>
54. Публичные библиотеки Британии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://panwater.com.ua/pravitelstvo-v-britanii/44-publichnye-biblioteki-britanii.html>
55. Германия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.evropa.org.ua/country/germany/1_14.htm
56. Международный опыт развития массового и детско-юношеского спорта. Детско-юношеский спорт в зарубежных странах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sportsovet.ru/docs/Doklad_2-n.doc

Отримано 23.05.11

В.М. Геец, академик НАН Украины

ИНСТИТУТЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ И СТРАНАХ ЕС:
ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ И КЛЮЧЕВЫЕ РАЗЛИЧИЯ

Рассматриваются основные тенденции развития институтов социализации в Украине и странах ЕС. Показан успешный опыт европейского сообщества по воспитанию, образованию и становлению своих граждан. Обращено внимание на то, что евроинтеграция прежде всего должна проходить не столько в экономической и политической сферах, сколько в социальной, поскольку уважение и бесспорное признание традиций, норм и правил каждой страны является основой современной демократии.

Ключевые слова: социализация, институты социализации (составляющие институциональной структуры общества), украинская ментальность, европейская ментальность, социализационное влияние, социокультурные нормы.

Heyets V.M., NAS academician

SOCIALIZATION INSTITUTIONS IN UKRAINE AND EU COUNTRIES:
TENDENCIES OF DEVELOPMENT AND KEY DIFFERENCES

Considered the main trends of development of socialization institutions in Ukraine and the EU countries. It is shown the successful experience of the European community of upbringing, education and development of its citizens. Is noticed that European integration must first occur not only in economic and political spheres, but in social, as respect and recognition of traditions, rules and regulations of each country is the foundation of modern democracy.

Key words: socialization, institutions of socialization (components of the institutional structure of society), Ukrainian mentality, the European mentality, socialization influence, social and cultural norms.